

A Puella Classica

Egy századeleji „író” hanyatttatásai és színeváltozásai

Saly Noémi

*„A dalaimra nem vár az öröklét,
Nem dalolok az Akadémiának.
Költője vagyok a véges időnek,
Magamnak irok és a muló mának.”*

A hajdanvolt Budapest hétköznapjait megörökítő írások közt bogarászva akadt meg a szemem az éjszakai kávéházak e különös figuráján. Egy elképesztően művelt prostituált, aki verseket ír, írók társaságában jelenik meg, mítoszok keringenek róla... Történetének kibogozása során a kezdeti kandi kíváncsiság után részvét, kajánság, prüszkölő irtózás és őszinte bámulat is elfogott – oly vegyes érzelmek, mint amilyen tarkabarka ez a női sors. *Női sors*: ebben az esetben ez végzetesnek bizonyult. Ha férfinak születik, hősünk megtalálta volna helyét a világban – nőként viszont talán élete utolsó percéig keresgélte. A pályakép egyes állomásai külön-külön szinte banálisak, fűzérük azonban egyedülálló és megrendítő, váratlan fordulatokkal teli: hősnőnk hol azért lóg ki a sorból, mert túl okos, hol azért, mert kilép a polgári normák keretei közül, hol azért, mert vissza akarna térni a „normális” életbe – ám ennek ismét „deviáns” módjait választja...

A források a kutatás előrehaladtával egyre bővültek: irodalmi emlékezések nyomán kerültek elő az életrajzok, a korabeli interjúk, s a Puella Classica [klasszikus leány] saját írásai. Ezekre támaszkodom, a lehető legtöbbet idézve, hisz a szövegek nyelvezete éppoly megragadó, mint maguk a történetek vagy a fellelt fényképek.

„Különös nő vagyok, ugy-e – mondta mosolyogva, mikor befejeztük a beszélgetést vele. – Kétlaki növény. Au revoir! Ne írjon rosszakat rólam” (Laura könyve, 1913: 4).

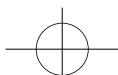
Azon leszek, Inka néni.¹

Emlékek ködéből

Krúdy pesti háttéralakjai szinte mindig valós személyek, akik hol igazi nevükön, hol közismert gúny- vagy becenevükön szerepelnek műveiben. „Kalandjaim a költővel girbegurba pádimentumokon” című írásában bukkan föl ez a nőnemű csodabogár.

Fülledt volt a pesti éjszaka a mámortól, amelyet a francia módszer szerint készített borok, Egyiptom földjéről származott mákonyos cigaretták és a művelődést, irodalmat óhajtó nők

¹ Puella Classica 20-as évekbeli egyik pozsonyi álneve.

okoztak – hiszen még mindnyájan emlékezünk arra a szerencsétlen leányra, emlékezetem szerint: Puella classicának nevezte magát, aki költőnként mutatkozott be az egykori Helvécia-kávéházban, papirosokat és könyveket tartott a kezében, amikor a vidéki kupecsek borral rakatták meg az asztalt, és valóban fel is olvasta az Éj leánya legújabb költeményeit, ha Ady Endre véletlenül a kávéháza bevetődött... (Krúdy 1989 [1925]: 16–17).

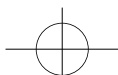
A különös nő a *Rezeda Kázmér szép életében* is felvillan: „a Helvécia kávéházban... az irodalommal, azaz a szegény éjjeli hírlapírókkal ismerős hölgyek telepedtek asztalukhoz, és egy Grammatika nevű hölgy felolvasta verseit...” (Krúdy 1977: 45).²

Fehér Árpád bővebb részletekkel szolgál:

A legfantasztikusabb irodalmi nője volt a pesti éjszakának. [...] Nem viselte az éjszakai leányok rikoltozó ruháját. Egyszerűen öltözködött, pedig nem volt már fiatal, negyvenedik évéhez közeledhetett. Szép sem volt, sőt az orra feltűnően tömpe. Azonkívül formátlan, alacsony a termete. Hanem a „művelt nő” (így is nevezték) mégis kimagaslott társnői közül. [...] Ha megismerkedett valakivel, mindjárt latin citátummal kezdte és klasszikus latin nyelven folytatta a beszélgetést. Egyébként is meglepően művelt volt. Hol tett szert erre, senkisé tudta. Származását, élete korábbi sorát titok borította. Soha senkinek nem beszélt ezekről.

A puella classicát majd minden író ismerte. Ady is sokat beszélgetett véle. Fölkeresték, mint

2 A Helvetia és a vele szemközti Français kávéház az Andrásy út és a Nagymező utca sarkán volt.

az éjszakai élet érdekes tanulmányát [...] Barátai révén kinyomtatott egy kötet lírai verset. Ki tudja, a művelt éjszakai nő mit remélt ettől? Talán fölfedeztetést, világraszóló sikert, új, büszke életet.

A költemények kezdetlegeseek voltak, ám mindenesetre alkalmasak arra, hogy irodalmi ismerőseit megajándékozza velük, vagy hogy ha fiatal írőkkel megismerkedett, átadhasson nekik egy-egy dedikált példányt. [...] Rejtélyes történetek, ismeretlen forrásból fakadó legendák keletkeztek körülötte. Sokak szerint európai uralkodó családból származott. Ezzel magyarázták a műveltségét.

A háború idején még fölbukkant néha az éjszakában. De aztán a híres kávéház is megszűnt és eltűnt szem elől ez az érdekes asszony, aki – keserves jövedelméből valahol egy erdélyi kisvárosban egyetlen fiát neveltette. Ott él talán távol csendes, megtört öregségben, vagy belévesztett a nagyvárosi ucca sarába... (Fehér 1933: 180).

A bőbeszédű városkrónikás, Borsody-Bevilaqua Béla tovább szövi a mesét:

[A Puella] a „*pesti Montmartre*”, a Nagymező Utca orfeumos vidékén élt és lakott egy szomorú, régi, sárga lányosházban, a párizsi Quartier *Hôtel Garni*-jainak sivár másában. Ki volt? Senki se tudta, senki se tudja... Inkább csúnya, mint kellemes arcú, kispolgárian és izléstelenül öltözködő nő volt... Csak a két barna szeme volt beszélő és szomorú. [...] Kifogástalanul beszélt angolul, franciául, olaszul, németül és oroszul és – ezért adta magának a *Puella Classica* nevet – ógörögül és igen jól, tiszta cicerói nyelven latinul. Önmagát *Meretrix* [kurva], *Scortum* [szajha] és *Puella Publica*, illetőleg *Puella Classica* néven nevezte. [...] Szerény volt, boldog volt, ha vacsorára hívták meg. Sört ivott és szivarozott és szerényen köszönte meg a „*Társalgópénzül*” neki átnyújtott régi ezüst Koronát. Ezt ő *Obulus*-nak nevezte. A szót ő terjesztette el a pesti „*író Argó*”-ban: a kölcsönként Koronát nevezték *Obulus*-nak. Lakása ajtajára – Pompei *Puellái* módjára – szénrel írta fel nevét és egy régi Susztertallért szögeztet ki *Obulus* gyanánt. [...] Voltak, akik egy habsburgi Főherceg természetes lányának hitték. Fehér Árpád megemlíti, hogy fiát egy erdélyi kis városban neveltette. Tény, hogy kiejtése erdélyies volt. Sokan azt beszélték, hogy egy külön erdélyi Professor egyetlen leánya volt. Apja klasszikus műveltségű *Isotta Nogarola*-³ akart belőle nevelni. Egy kolozsvári Diák elcsábította, fia született, a furcsának nevelt leány elsodródott az életben, és kávéházi Figura lett. Pest éjszakai, kávéházi nagyvárosiasságának színét adta meg a „*Latin Nő*”, amint őt egykor neveztük. Ki tudja, hová lett? (Borsody-Bevilaqua 1935).

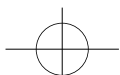
A „hivatalos” életrajz

Hetven-nyolcvan éves pletykákkal nem jutunk messzire. De hátha abból az ominózus verseskötetből jutott egy példány a Széchényi Könyvtárba is? Egy életünk-egy halálunk, kihúzzuk a katalógusfiókot. És – miráculum! Versek nem, de: „*Puella Classica* [Marekova Jozefa]: *Mesekönyv*. 1915, 38 oldal, németből fordította Somlyó Zoltán...” Somlyó? Mi van itt?

Keresünk tovább az M betűnél. A magyarok mellett német, szlovák, cseh címek, kiadások Pesten, Prágában, Pozsonyban. A száz oldalt egyik kötet se lépi túl, sok csak 20–40 lapos füzet. Az időrend végén viszont egy egészen furcsa valami: *Duchovné prúdy v nasej republike*. Zostavila Josefina Marečková. 2. dielo: *Prúdy cirkevne*. 1926, „Bratislavská Posta”, 424, 24 l. Négyszázhuszonnégy oldal? Elő a szótárt. Szellemi irányzatok köztársaságunkban? Egyházi irányzatok? Dehát hogyan lett a testét és szellemét budapesti éjszakai kávéházakban árusító „szerencsétlen leányból” az *Egyházi irányzatok* nyilván köztisztületben álló pozsonyi szerkesztője?

A kötet végén életrajz fényképpel, s egy lelkes méltató cikk a *Nova Praha* c. lap 1929.

3 Reneszánsz kori olasz költőnő, műveit Ábel Jenő adta ki Bécsben 1886-ban.

október 31-i számából,⁴ amely szerint a Puella „nyomorogva sem adja fel”, „egyedül dolgozik, pusztá kézzel, tiszta szívvel és honleányi szeretettel”, egyenest „apostol”...

Hóhó! S ha mint ilyen netán szerepel egy szlovák életrajzi lexikonban⁵ is? Szerepel bizony.

A két adatsorból a következők derülnek ki. „Marečková, Jozefína (további álnévei: Katarína Petrovová, Slovenská pozorovateka, tetika Inka) – író, újságíró, szerkesztő (1880. márc. 1.–1953. febr. 25.). Apja Ján M[areček], munkás (? – 1886), anyja Anna Danková (1853–1936).” Az apa evangélikus, az anya katolikus. Három gyermekük van: Jozefína a középse. Hogy a fiúk életútja (a katonáskodást leszámítva) miképpen alakult, nem tudni.

Szülőfaluja Petrova Veš (Péterlak), kisközség Pozsonytól mintegy 80 kilométerre északra. A legközelebbi nagyobb település, Holics, a habán fazekasság központja (7–8 ezer lakosú városka) innen kb. tíz kilométerre fekszik.

A szülők a „szegény szlovákok Amerikájába”, Bécsbe költöznek, Jozefína itt jár óvodába, elemibe és polgáriba. Hat esztendő, amikor édesapját elveszíti. Egy katolikus pap felügyel az éles eszű, kitűnő előmenetelű kisleányra, az ő közbenjárására veszik föl egy magas színvonalú egyházi középiskolába. Tanul nyelveket (a német mellett⁶ latint, görögöt, angolt és eszperantót), sőt később római jogot is. Az 1929-es életrajz szerint 1897-ben kerül Budapestre, ahol gyári munkásnőként, pincérnőként és kávéházi kasszírőként dolgozik, „azzal a céllal, hogy tanulmányozza az éjszakai élet erkölceit” [sic]. E tapasztalatait összegző elbeszéléskötetét azért „kénytelen saját költségén kiadni” (mindjárt ötezer példányban), mert „a magyar kiadók bojkottálják”. 1904-ben fél évet Párizsban tölt. 1912-ben gyors- és gépírói képesítést szerez Budapesten. A „fordulat” (Trianon) után „népnevelő jellegű” képes folyóiratot alapít Pozsonyban, amelyet egyedül szerkeszt és terjeszt, s amely különösen az amerikai szlovákság körében nagyon népszerű. (Ez a *Bratislavská Posta*.) Irodalmi műveit maga adja ki, és javarészt maga is árusítja.

Tevékenyen részt vesz az ökumenikus mozgalomban, ennek céljaival összhangban álló művelődési köröket szervez, vallási és nevelési témájú, moralizáló hangvételű publicisztikát és szépirodalmi műveket ír. Saját otthoni és honfitársai külföldi kutatásaira támaszkodva készíti el „Szellemi irányzatok...” c. munkáját, amely a polgári Csehszlovák Köztársaság egyházi szervezeteit veszi számba.

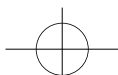
Jozefína Budapesten

Mindkét szlovák biográfia nagyvonalúan átsiklik Jozefína viharos ifjúsága fölött, nekünk viszont épp erre az időszakra vonatkozóan van nagyobb esélyünk, hogy a nyomára bukkanunk. Kezdjük hát itthon, a *Budapesti Czim- és Lakjegyzékkel*. Bár 1926-os életrajza szerint 1897-től, tizenhét éves korától él itt, „Mareček Jozefín pénztárnoknőnek” 1900–1901-ben van először bejelentett pesti lakása, a Huszár utca 6-ban. 1901–1902-ben nem szerepel; 1902–1903-ban „Mareček Jozefín kaszírő” címe: Kerepesi út 64. Mielőtt gyanakodni kezdenénk, hátha nem is róla van szó, a következő évi kötetben ott a bizonyosság: „Mareček Jozefín írónő”, Almássy u. 6. 1904-től 1913-ig eltűnik a címtárból.

4 E cikk dátumából kiderül, hogy a kötet valójában nem 1926-ban, hanem 1929-ben vagy 30-ban jelent meg. (A cseh és szlovák anyag megértésében *Detre Zsuzsa* és *Lanstyák István* volt segítségemre, akiknek ezúton is köszönetet mondok.)

5 *Slovensky bibliografický slovník*, 1990.

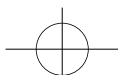
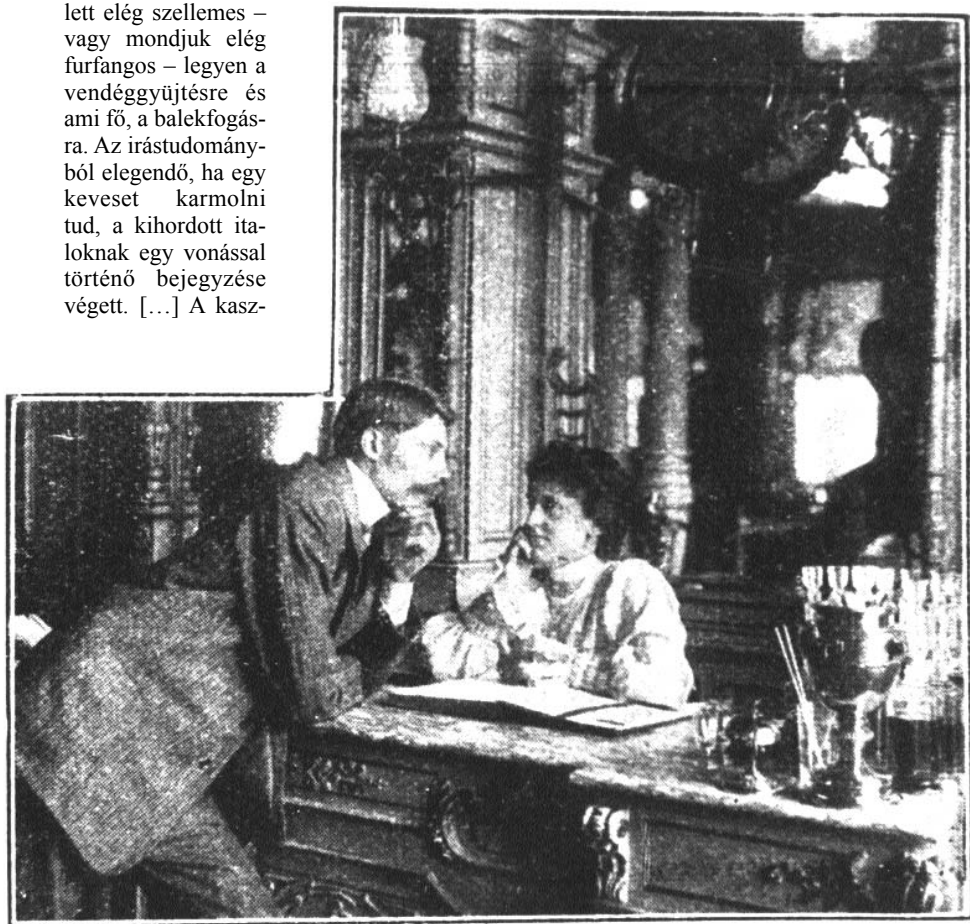
6 A Puella eleinte csak németül, majd magyarul ír, szlovákul csak Pozsonyba települése után szólal meg. 1915-ös *Mesék és tárcák* kötetét egy korabeli bibliográfia szerint „tót nyelvre” fordította Urbanek Ferenc.

Hogy melyik kávéházban startol, nem tudjuk – de lakást biztosan munkahelye közelében keresett. A Kerepesi (a mai Rákóczi) úton 1900-ban 16 kávéház volt, ebből 8 az EMKE és a Baross tér között.

A kasszatündér nagy múltú intézménye a múlt század ötvenes éveire nyúlik vissza: a megtisztelő címet a hagyomány szerint a Kálvin téri Két Pisztoly tulajdonosának, Szvoboda Ignácnak jószívú nővérére, a kávé suttyomban egy-egy ingyen „túrós delklivel” is megtoldó, „kerületre szóló híres szépségre” ragasztották a lelkes jurátusok (Relle 1913: 42). *Tempora mutantur* – lássuk, mi is lett a kasszatündér dolga a századelőre?

Amint belépünk a kávéházba, egy trónus alaku tükrös faalkotmány tűnik a szemünkbe, előtte fehér márvány asztalkával, melyen kétoldalt, különböző fényesre csiszolt állványokon csinos sorrendben vannak az apró snapszos és konyakos poharak összerakva, közben-közben pedig remek csiszolt üvegekben mindenféle nemzetközi nyelven nevezett szeszes italok találhatók. [...] Ezek körül található számtalan apró nikkeltányérka koczka-czukrokkal, a kávék és fekete kávék stb. mellé. Az említett trónuson a tükrök közé ékelve, a márványasztal hátánál ül, azaz – bocsánatot kérek! – székel: a kávéház királynője, a kasszirnő. [...] A kasszirnőt az Isten nem dolgozra, hanem mulatni, amellet hódítani teremtette... első főkelléke: csinos legyen; sikkes a termet s csábító szépséggel bírjon, emellett elég szellemes – vagy mondjuk elég fűrfangos – legyen a vendégyűjtésre és ami fő, a balekfogásra. Az írástudományból elegendő, ha egy keveset karmolni tud, a kihordott italoknak egy vonással történő bejegyzése végett. [...] A kasz-

szírnő szerelmes pillantásai mellett tanul a jogász udvarolni, nagy része itt szeretne kollokválni is. [...] A kasszirnő a trónusában olyan, mint a hangyales, amelyik a homoktölcserben elrejtve várja az oda pottyánó hangyát. A kasszirnő ehhez hasonlóan lesi a balekot, egy zsiros balek több hasznot hajt a kávéháznak, mint 4–500 más rendes vendég. Éppen azért ez a kasszirnő fő célja, ez a tudománya: a balekfogás... élete szerelmi svihákság, szerelmi csaták és szerelmi üzletekkel van összekötve (Timon „fő- és székvárosi magy. kir. államrendőrségi detektív” 1904: 43).⁷

Pályafutása kezdetén Jozefin még azok közé tartozott, akiknek első számú feladata a vendégek „animálása”, szórakoztatása és fogyasztásra ösztönzése volt. A bécsi apácák után ez meglehetősen meredek fordulat. Elcsábította valaki? Törbe csalták, megrontották, elhagyták? Valóban született egy törvénytelen gyermeke, ezért nem tért, nem térhetett haza édesanyjához és fivéreire? Az bizonyos, hogy a kávéházi kasszától, mint oly sokaknak, még lejjebb vezetett az útja. Borsody-Bevilaqua a Terézváros egyik „szomorú lányosházát” jelöli meg hajdani lakhelyeként, a *Pesti Hirlap* riportere 1913-ban egy Ó-utcai „lakosztályban” készíti vele interjút. Ha valóban bordélyházban (is) élt, természetes, hogy hiába keressük a címtárban.⁸ Tudjuk, hogy külföldön is töltött hosszabb-rövidebb időt, erről lentebb szönlünk.

Hányattásairól írásai tanúskodnak. A bőség zavarával küzdve csak egyet idézünk: „A közerkölcs fogdmegei”⁹ című, érzelmeiktől átfűtött beszélykét, amely nem sok kétséget hagy afelől, hogy a bordélynál is rosszabb megpróbáltatásokon is keresztülment. Hőse, a kis Trudi frissen váltott bárcájával a zsebében üldögél egy padon, és olasz szótár segítségével Petrarcat olvas. Melléje telepszik egy ronda, visszataszító ember, akitől irtózik, de nem tud megszabadulni. Budára (a Rudas-fürdő melletti bordélynegyed szobácskáinak egyikébe?) mennek. A férfi a rendőrség mellett elhaladva mintha valami titkos jelet adna, majd a brutális aktus után fizetés nélkül eltűnik. A lányra nyomban rendőrök törík rá az ajtót, hatósági igazolványát követelve. Nagyot csalódnak, amikor kiderül, nem illegálisan úzi az ipart; Trudi pedig ráébred: a randa szörnyeteg valójában lányok lebuktatásán fáradozó spicli. (Mi pedig megtudjuk, hogy a századelőn a m. kir. államrendőrségnek erre szakosodott emberei voltak.)

Vissza a lakjegyzékhez. Jozefin 1913-ban bukkan föl ismét, a Gyár utca 10. második emeletén (ahol a *Pesti Tükör* újságírója szerint „csupa vidám leány lakik”¹⁰), majd 1914-ben a Liszt Ferenc tér 14-ben.¹¹ Ezután a címtárból ismét nyoma vész, a bennünket érdeklő időszak további kötetekben¹² nem találjuk, könyveiben viszont mindig gondosan közli pontos címét: még 1914-ben visszatér tíz évvel korábbi lakásába: Almássy utca 6., 1917-ben átköltözik a Dohány u. 92. földszint 2-be, majd 1920 körül Pozsonyba települ.

7 A háború idején már „csak vidéken és a kisebb pesti kávéházakban ismerik a »finom disztinkciót«, amely szerint van *animier-kasszirnő* és *zicckasszirnő*. [...] A legtöbb fölirónó szolid életmódot folytat. Nem is úgy beszélnek már róla, mint ósalakjáról, a kaszirfajjáról” (Tábori 1915).

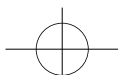
8 Az Ó utcában – mai tudásunk szerint – legalább három nyilvánosház volt: a 19-ben, a 26-ban és a 35-ben. (Vö. Bernáth és Heidrich 1984). Nyilván nem véletlen, hogy a főváros első korszerű, laboratóriummal felszerelt nemibeteg-gondozó intézete épp az Ó utca 48-ban nyílt 1908-ban (Lásd *Magyar Detektív*, 1933). Táboritól azt is tudjuk, hogy 1908-ban 12, 1909-ben 17 bordély működött *hivatalosan* Budapesten (Tábori és Székely 1908, 1909). Az obskurus kis szállodákról, találkahelyekről, e célra bérelhető szobákról nincs adat, de nem vitás, hogy látogatottságuk nem maradt el az engedéllyel működő intézményekétől. Ne feledjük: a főváros lakossága kb. egyharmada volt a mainak!

9 *Kis elbeszélések...* 1914: 38–40. Az idézett történetek javarészt ebből a kötetből valók.

10 A Gyár utca 1914 óta részben Liszt Ferenc tér, részben Jókai utca; a házat az átszámozások miatt nem sikerült azonosítani.

11 Lehet, hogy ugyanarról az épületről van szó.

12 1916 és 1922–23 (több nem is jelent meg).

A művészet bővületében

Egyik szirupos „kis elbeszélését” így kezdi: „Ezerkilencszázhat őszen három hetet a St-Louis kórházban kellett eltöltenem...”¹³ (Jellemző, hogy nem mulasztja el megjegyezni: „házikönyvtár, különféle ujságok és írószerszámok álltak a betegeknek rendelkezésre”) Arra nézve, hogy miből és kivel mehetett Párizsba, csak találgatni tudunk. Nehezen hihető, hogy az éjszakában össze tudott szedni annyi pénzt, amennyi az útiköltségre és a fél éves ott-tartózkodásra elegendő lett volna. Bűbajos románcot eskábáltunk magyarázatképpen – sejtésünk sajnos sejtés maradt...

A Puella több kis elbeszélésének is képzőművész a hőse. „A szőke Emmá”-ban például az ifjú festő egy nagyon csinos, de rideg és szívtelen örömlányról¹⁴ mintázza mesterművét, s bár modellje beleszeret, nem hozzá, hanem csúnyácska kis barátnőjéhez szalad a képért kapott summával. „A szemérmes pillantás” című írásban az éhező ifjú szobrászzení egy bárónőnek próbálja eladni pásztorlánykát ábrázoló kis remekét. A nőt inkább a gyönyörű fiú érdekli, a szobor nélkül is hajlandó „bármilyen összeget” a rendelkezésére bocsátani, s mármár vetközni kezd előtte, de a vérig sértett művész felkapja alkotását, faképnél hagyja a bárbar némbert.

A *pesti ideál* címlapján szép kis mellszobor látható: a Puella, egy nyaláb könyvvel. (A szobor ott állt hősnőnk Almássy utcai lakásában is.) A *Szellemi irányzatok* végén rábukkanunk az alkotó nevére. Dankó József nevű szobrászt nem jegyez a magyar művészettörténet, annál jelesebb művész (és tényleg gyönyörű férfi) volt a szintén felvidéki születésű *Damkó József* (1872–1955).¹⁵ Abban reménykedtünk, hátha ő vitte Párizsba Jozefinát, de úgy tűnik, a kérdéses években Rómában élt (bár 1905-ben kiállított Párizsban). Szerelmeiről a források nem tudósítanak.

A Puella az irodalomért is rajong. „Lassankint[...] csak irodalmi társaságban lehetett látni. Talán szoba sem állt már »polgári elemekkel«. Különösen, amikor maga is fölcsapott költőnek” – meséli Fehér Árpád (Fehér 1933). (Jozefin a címtár szerint már 1904-ben „írónőnek” minősíti magát.) Első kötetét (*Lebenserfahrungen in Poesie und Prosa*, Élettapasztalatok versben és prózában), amely Budapest–Leipzig helymegjelöléssel lát napvilágot 1911-ben, Max Nordaunak¹⁶ ajánlja, aki megleghangú levélben köszöni meg a meghökkenőt megtiszteltetést (levelet ezután a Puella minden kötetében meglobogtatja, *facsimilében* közli).

Könyvekkel, műtárgyakkal zsúfolt szobáját mindenki megcsodálja:

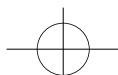
Puella Classica... felvidéki leány, aki bebarangolta a kontinenst, studentek közt járkált... a római jognak és az anatómiának egyformán alapos ismerője. Gyár-utcai lakásán könyvekkel van tele az íróasztala, a könyvszekrénye és a diván... előfizetője a *Pan*-nak, a *März*-nek, a *Litterarische Echo*-nak, a *Mercure de France*-nak és a *Nyugat*-nak, kiváló eszperantista, résztvett a feminista kongresszuson... megmutatta könyvtárát nekünk: tele van Ibsen-könyvekkel, Ibsen-

13 „C'est l'amour”. Az 1929-es életrajz szerint Jozefina 1904-ben járt Párizsban.

14 Alakjában Mánás Elzát véljük felfedezni, aki mosonó leányából „küzdötte föl” magát luxusnővé, egy dús-gazdag, perverz bútorgyáros barátnője lett, végül szobalánya és annak szeretője brutálisan meggyilkolta. Az ügy hatalmas port kavart a korabeli sajtóban. Tábori szerint Elza gúnyneve onnan eredt, hogy „csak a mánás [= főneves] volt ír a szemében”.

15 Damkó legjelesebb alkotásai: az Országházat és a királyi palotát díszítő két-két szobra, a várbeli Kapisztrán-szobor, a Belvárosi templom Mária a gyermekkel és József a gyermekkel szobrai stb.

16 Nordau 1849-ben Pesten született, orvos és újságíró. 1880-ban Párizsba települ, és az első világháború időszakát kivéve ott él: újságíróként főként német lapoknak dolgozik haláláig, 1923-ig. Herzl Tivadarral együtt a cionizmus megalapítója; 1883-ban megjelent *Konvencionális hazugságok modern kultúréletünkben* c. művével vált világszerte ismertté (1913, Doktor Sándor ford.).

kommentárokkal. [...] Gyönyörű rézmetszetei vannak, akvarelljei, arcképgyűjteménye, aki felmegy hozzá, mintha híres író nő dolgozószobájában találná magát. Puella Classicánál és nem – Lauránál... (Laura könyve, 1913: 4).

„Ibsent, Björnsont, Nietzsche csak úgy meg lehet találni az almáriumán, mint a puderes pamacsot, rouget és egyéb közhasznú szereket” (S[imonyi] S[ándor] 1913: 35).

Mindez azonban nem elég ahhoz, amire valójában vágyik: hogy íróként is elismerjék.

A kortársak szemével

A legkorábbi említést Tábori Kornélnál találtuk. A kiváló újságíró, maga is kész regényalak,¹⁷ egyik mulatságos kis riportkötetében csokorba szedi a város híres rosszlányait, Kisfuaros Rózsitól Mágnás Elzáig. Szemlátomást személyes tapasztalatokra támaszkodva eleve-níti föl a „türelmi negyedek” világát, ahol például egy immár kevésbé kelendő józsefstadi dé-mon e szókkal csalogatja a kuncsaftot, legyen bár az illető pocakos, lúdtalpas trotli: „Feltű-nően szép művész! Jöjjön be, nálam kellemesen elgyöngítve lesz...” (A szerző becsületére legyen mondva, hogy hozzáteszi: aki a döbbenettől megtorpanva szóba s végül egyébbe ele-gyedett az ékes szavú pillangóval, valóban elsőosztályú szolgáltatásban részesült.) Tábori meséli:

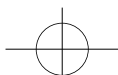
A hajnali kávéházakban [...] tartja előadásait a köréje csoportosuló bámulóknak a *latin nő* [...] igen művelt hölgy. Külföldön végzett iskolákat, állítólag még gimnáziumot is. Eredetileg neve-lőnő volt és még most is eltűnik olykor-olykor, ha állást tud szerezni valahol vidéken. Amikor megunta a szolid életet, visszatér a pesti éjszakába, és árulja fonnyadt testét, meg klasszikus tu-dását (Tábori és Székely 1908:12–13, 17).

Az éjszakai kávéházak író, újságíró törzsvendégei, úgy tűnik, segítőkészen fordultak a lány felé, de azt többé-kevésbé nyíltan mindenki leszögezi, hogy műveltség ide vagy oda: írónak bizony pocsek. A *Független Magyarország* 1912 februárjában majd' kéthasábos cikkben mutatja be a szerzőt és első kötetét:

Az élet igen gyakran kapcsol össze groteszk össze-visszaságban egymástól nagyon távol eső dolgokat. Ime: egy utcalány könyvet irt, komolyat, érdekeset, sőt értékeset is. A fizetett szerelem asszonya, ahelyett, hogy gyűrött testét a szürke hajnalokon a megérdemelt pihenőre hurcolta volna, könyvet vett elé, tanult, olvasott rengeteget. [...] Mulató jogászfjakra a római jogból vagy a Tripartitumból vett idézetekkel ijesztget, sőt a kávéháznak egyik állandó tanár vendégével¹⁸ latin vagy görög nyelven beszélgetett. [...] Egy modern gondolkodású, a társadalmi előítéletektől ment nőnek gondolatvilága tárul fel ebben a könyvben, nem jelentős belső momentumokkal ugyan, de mindig érdekesen és eredetien. [...] Ajánljuk ezt a könyvet, melynél nemesebb emberi dokumentumot alig lehet elképzelni, mindenki figyelmébe (Egy kávéházi pil-langó könyve, 1912. „sz. b.” szignóval – talán az ekkor még csak 18 éves Szenes Béla).

17 Heltai Jenő regényhőseként „Mák István hírlapíró” néven vonult be a halhatatlanságba. Krúdy is többször említi, teljes nevén és becenevén is (Soma). Auschwitzban gyilkolták meg 1944-ben, 65 évesen. Székely Vladimir rendőrtiszt jó barátja volt, több könyvet írtak együtt.

18 Az 1915-ös *Mesék és tárcák* így kezdődik: „A nemes és önzetlen protectoromnak, Dunajec Nándor fővárosi tanító urnak és kedves nejének dedicalom ezt az első magyar kis könyvemet, mély tiszteletből és hálából. Puella Classica.” A „Bevezetés” további értesüléssel szolgál: „Dunajec Nándor és Nemes Lipót (polgári iskolai tanár) uraknak unszolására próbálkoztam a magyar stílisztikával is. Eddig csak a német muzsának a szolgálatában álltam.” A *Tiszti címtár* szerint Dunajecz Nándor (szül. 1879) 1915-ben az angyalföldi Tatai utcai elemi iskola tanítója, s valószínűleg elesett a háborúban, mert utána eltűnik a címtárakból. Nemes Lipót 1914-től 1917-ig a Magyar Gyermektanulmányi Társaság titkára, 1935-ben kis könyve jelenik meg: *A bűnöző társadalom kialakulása, angyalföldi adatgyűjtések, megfigyelések és tanulmányok alapján*.

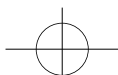

A *Kleine Erzählungen für Grosse Kinder* [Kis elbeszélések nagy gyermekeknek] megjelenése kapcsán a *Pesti Tükör* névtelenségbe burkolózó újságírója így beszél róla:

Kissé a Balzac-korban, vagy még annál is egy lépéssel odébb él Budapesten egy okos, boldogtalan leány, akit a keresztnévén – *Laura*, így hívják – sokan ismernek... Már megjelent egyszer egy könyve... amelyben sok minden keserűség, bánat, megpróbáltatás, kísértés, segélykiáltás a jobb élet, a megtérés után volt Heine-szerű jambusokba sirva... Laura versei és novellái átélések, s ha nem is nyilatkozik meg bennük elég eredetiség és különös irodalmi érték, mindenesetre megbecsülendő, sokszor fájdalmasan ható dokumentumok... (Laura könyve, 1913: 4).

A *Pesti Hirlap* riportere szarkasztikusabb, szigorú, de korántsem rosszindulatú:

Külön-külön nem volna érdekes sem a klasszikus leány, sem a könyve, amely németül jelent meg, rosszul leírt magyar mondatokkal beültetve. A klasszikus leány[...] a Gyár utca ama házáinak egyikében lakik, ahol nem a kezek verejtékes munkája után élnek egyes hölgyek. [...] Középmagas, nyugodt nézésű, fekete szemű leány az író. Nem hódító szépség, sőt bizonyára nehezére eshet immár a hódítás. Kicsit túlságosan hisz a tehetségében és nagyon meg van elégedve magával. [...] Járt sokat külföldön, mindig éjjel találta meg a kenyereit és már kis korában is

verseket irt. Noha magyar származása [!], mégis hála isten csupán németül forgatja a tollat, ami nem jelenti azt, hogy amiként ígérte, később ne térjen át a magyar prózára és lírára.

A kisasszony nyugodt intelligenciára valló előadásban beszélt magáról. Ha szebb volna, az ember a görög világ művelt hetérait vélné maga előtt. A prostitúcióról megvan a maga külön véleménye. Ő ezt elfogadható hivatásnak tekinti, amelyet szükség esetén meg lehet szokni, de amelyet végül is jó minél előbb odahagyni. [...]

Nem elbeszéléseket irt Puella Classica kisasszony. Közepes írásgyakorlatok ezek, amelyekben csak az a figyelemreméltó, hogy az éjszakai dorbézolásokat, a leánykereskedelem egy-egy részletét az átélő szempontjából adja elő. Ez a tollforgató és kétségtelenül jelentékeny műveltséggel bíró leány megérdemelné, hogy ezuttal ne fizessen rá irodalmi vállalkozására. Írásaiban a mi társadalmunk igazságaiért, a jó és erkölcsös élet követeléseit száll harcba. Néhol nem bír fölemelkedni a tisztas morál magasságáig, pl. a bosszúvágy erősen dolgozik alakjaiban. Ő maga azonban jóra törekszik, akkor akarna lefeküdni és fölkelni, amikor boldogabb embertársai... Komoly író aligha lesz Puella classicából, de tisztas nyugodt életet élő nő még válhat belőle, bár én máris, könyveit leszámítva, minden egyéb bűne alól kész volnék őt feloldozni (S[imonyi] S[ándor] 1913: 35).

Fényképpel illusztrált, de kifejezetten tényérbemászó hangvételi cikkben számol be a kötetről Nádas Sándor „egyszemélyes” hetilapja, a *Pesti Futár*:

Az urak nem fogják bevallani, de a Francia-kávéházból ismerik ezt az arcot. (Köztünk maradjon!) Ez az élemedett koru, pufók angyal, nappal íróasztal, éjjel ágy. Egyszóval író. Solferinónál bukott el és ez az esemény oly hatással volt leányos lelkületére, hogy elhatározta, neki már ugyse élet az élet, most már minden mindegy, tollat ragadott és írni kezdett. Aztán, hogy megismerje a férfit, ezt az örök problémát, kívülről és belülről, alulról és felülről, fogta magát, és eljárogatott a Franciaiba. Ott is maradt. Most is ott van. Aki kíváncsi rá, éjszakánként megláthatja. Hogy nem követik példáját a többi írónók is! [...]

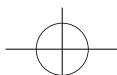
Meglátogattuk az írónőt lakásán. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy csak az írónót kerestük benne. Laura betuszkulánumban fogadott bennünket, egyszerűen és kedvesen, kerevetére dölve, ahogy az egy magyar írónőhöz illik. A falakat klasszikus regények és nyelvtanok tartikják. Munkatársunknak alkalmá volt... Ejh hagyjuk a dolgot. Ezek az írónók, ezek az írónók... (Nádas 1913: 9–11).

Önarckép, némi sminkkel

A „Siker” című elbeszélésben nem nehéz felismernünk hösnönk duzzogó és reménykedő alakját:

Béla Sándor [a festményéért kapott temérdek pénzzel] a „Palmier” kávéházba¹⁹ sietett, ahol egy sarokban Vilhelminke üldögélt újságokba merülve, hogy a vendégek balga, izléstelen beszélgetéseit ne hallja, az ő kis Vilmája, kit senki nem vett észre, kit mindenki került, aki igénytelensége mögött mégis annyi kedves vonást rejtett, az ő Vilmácskája, az okos, szomorú szemekkel, édes ajkaival, puha szívével, gyermekek kedélyével. Vele akarta sikerének első örömeit, vagyonának első kincseit megosztani. Vilmácska szemei tündököltek, csintalanul tekintettek. Finom, kifejezésteljes ajkai egy végtelenül kedves mosolyba olvadtak. A szerencse megszipitette bágyadt arcát. Ezen ritka férfi elismerése minden megaláztatásért és figyelmen kívül hagyásért bőven kárpótolta. Amikor Béla a Palmier kávéház hamupipőkéjét egy napon örökre magával vitte, pincérek és törzsvendégek nem győztek eleget csodálkozni. Izlésteltélyedésről beszéltek.

¹⁹ A Palermo kávéház átlátszó rejtjelezéséről lehet szó (Andrássy út 47, Jókai tér sarok), ahol a 10-es években Lengyel Menyhért szerint „hajnalját mindenki összejött”.

Az alábbi interjúrészletből egyebek közt az is kiviláglik, hogy még a rosszhírű éjszakai kávéház²⁰ lapválasztékában is érdemes volt elmerülni:

– Nekem a kávéház az életet jelentette... Idegen emberekkel jöttem itt össze, tökéletesítettem nyelvismeretemet, s a kávéház lapjain, folyóiratain keresztül kapcsolódtam be abba az életbe, melynek kitagadottja és megvetettje voltam. A kávéházi márványasztalnál ismertem meg az életet, s még most is minden hiányzik nekem, ami ott körülvett. De most az igazi, a való életre vágyom. Nem szégyenlem a multam, de új jövőt akarok. Azt hiszem, könyvemmel legalább azt megmutattam, hogy ezt is megérdemlem (Egy kávéházi pillangó könyve, 1912).

A riporterek mindegyike megpróbál kiszedni valamit Jozefinából élettörténetére vonatkozóan – kevés sikerrel. Szlovák származásáról, munkásember szüleiéről, a bécsi iskoláról, Budapestre kerülésének körülményeiről, esetleges nevelőnősködekről nem esik szó, sőt latitudása eredetét illetően némi füllentéstől sem riad vissza. Büszkén hártja el a faggatózást:

– A nevem ne érdekelje, Puella classicát ismeri egész Budapest! [...] Az én életem ne érdekeljen senkit. Keressék bennem az írónőt, ne pedig azt a bizonyos leányt, aki a kávéházba jár...

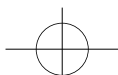
– Mindig a művelt emberek vonzottak. Diákok és tudósok és tőlük kaptam kedvet a tanuláshoz. Passzióból megtanultam latinul három hónap alatt. Másnak nyolc év kell hozzá. Autodidakta vagyok, a tanulás örömet okoz. Olvasok közgazdasági és szociológiai műveket és rajongom a művészetekért (S[imonyi] S[ándor] 1913: 35).

Érdemes visszapillantánunk a cikkünk elején idézett, már a harmincas évekből származó emlékezésekre: a főnemesi származásról, különösképpen erdélyi professzor apáról keringő híresztelésekre. Húsz év se kellett, hogy a néhány megjelent valós adat feledésbe merüljön. (Jozefina titkolózása nyilván nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy ezek a mítoszok lábra kaphattak, talán hízelegtek is neki a találgatások.) „Tény, hogy kiejtése erdélyies volt” – mondja Borsody-Bevilaqua (akiről nemigen feltételezzük, hogy a magyar nyelvjárások bármelyikét képes lett volna pontosan meghatározni) –, ha pedig ez *tény*, akkor a többiben is biztosan van valami; Erdély „jobb” származási hely, mint a Felvidék, s ha a Habsburg-sztori nem is igaz, a csábító kolozsvári diák legalább roppant életszerű: városfolklor születik itt a szemünk láttára. Azt az egyet biztosan nem tudták elképzelni, hogy egy szegény tót munkás özvegyének rossz útra tért leánya önjerejéből idáig viszi. De mire is vitte Budapesten?

Új jövő?

A bukott leányok fölemelkedésére Jozefa írásaiban nincs sok esély, ez szinte mindig valami valószínűtlen, gyermeteg csoda révén történik meg: a vidéki kisvárosban, ahol azért nyitnak bordélyt, mert sok „jó házból való úrilány” szül törvénytelen gyereket, épp az örömlányok érdekében keneteljesen prédikáló polgármester fia szeret bele az egyikbe, s akarja feleségül venni („A probléma”). A „Pecunia non olet” című írásban a találkahelyet működtető anya egyetlen leányát Párizsban, apácánál nevelteti. Amikor a lány nyolc évi távollét után hazatér, rögtön férjhez akarja adni egy ifjú arisztokratához, jónevű, de „arrogáns arcú dandy”-hez, aki évek óta házassággal hitegeti az egyik szegény örömlányt, és tele van adóssággal (ennek kiegyenlítése fejében kötne *mésalliance*-ot a madám leányával). Etel színleg beletörődik sorsába, de a lagzit követő reggelen, míg anyja és az újdonsült férj részegen hordog, a szalonba gyűjti a leányokat, kelengyéjét és pénzt szétosztja köztük, hogy elmene-

20 Jó hírű kávéházba nemhogy prostituált, de *egyedül* úrinő sem tehetett be a lábát.

külhessenek a rabszolgaságból, ő maga pedig visszatér Párizsba apácaának. „Azokat, akiknek senkijük sem volt, akihez utazhattak volna, a legközelebbi fővárosba vitte Etel, és átadta őket egy leányotthon vezetőjének, ahol mindaddig maradhattak, amíg önállóságukat és emberi méltóságukat visszanyerték.” A kötetet záró kis történet, „A gondoskodó apa” hőse egy erkölcsös ifjú, akit apja meg akar nősíteni, s hogy „tapasztalatot szerezzen”, fia barátával szövetekezve elküldi egy kuplerájba. A fiúnak olyan sokkot okoz a lányok kiszolgáltatottsága, hogy „izzó buzgalommal fekszik bele a politikai tanulmányokba”, „szociálista és feminista” lesz: „szentül meg volt győződve arról, hogy egyedül a feminizmus szüntetheti meg azt a gyalázatos embervásárt. [...] Képviselő lett és egész életét és munkásságát a nők választójogának szentelte.”

Intézményes segítséget hösnőnk is hiába keresett, erről két cikkben is olvashatunk:

Puella Classica könyvének megjelenése előtt abbahagyta addigi foglalkozását. Naivul abba hitt, hogy tíz évi lelkes tanulás és törekvés után végre magába fogadja az a társadalom, mely eddig foglalkozása miatt kivetette magából. Egy államilag támogatott egyesületet keresett fel, melynek programja *bukott lányok felségítése*. Tisztességes foglalkozást kért: dolgozni akar. *Még meg se hallgatták*. A Feministák egyesületéhez is hiába fordult. Hiába volt minden, a multjáért semmivel sem tudta kiengesztelni az embereket, nem bír foglalkozáshoz jutni. Most abban bízódik, hogy könyve útján tudja majd legalább egyelőre fenntartani magát (S[imonyi] S[ándor] 1913: 35).²¹

Elment írásaival felszerelve a bukott leányokat segítő egyesületbe, ahol bemutatkozott, majd formás szónoklatban latin, görög, dán és angol nyelven üdvözölte az elnökséget.²² Latinoviczné azonban, aki az intézmény élén áll, elzavarta Laurát, mert bár mint bukott leány megüti a mértéket, mint író azonban antiklerikális elveket vall (Nádas 1913).

Írásaiból próbált hát megélni, igen kevés sikerrel:

– Az első kötetembe sok pénzt vertem bele, de mindössze két példány kelt el belőle, pedig ha sikerült volna, otthagytam volna az éjszakát... Az új kötetet... ugyancsak a magam pénzén adtam ki – mondja a *Pesti Hirlap* riporterének.

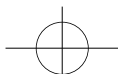
A *pesti ideál* című füzetkéből (1918) kiderül, milyen fogadtatásban volt része, amikor könyvei eladásával próbálkozott (de az is, hogy meg sem fordul a fejében: lehet, hogy nem vele, hanem az írásaival van baj):

A szabadságtéri, környékbeli és a nagy szállodák kávéházában is lehet látni cilinderes, keztüis urakat [...], akik szappant, szódát, buzát, lovat, selymet, házat, telket, zsirt, burgonyát, cipőkrémet, drámát, operettet, filmet adnak el és vesznek. [...] Ezen nem ütközik meg senki. De próbálja csak egy egyszerű író a könyvét eladni! Ezek a méltóságos urak ezres és százezres üzleteket kötnek. Ez rendben van. De ha ez az egyszerű író saját könyvét adja el, hogy becsületesen uton 3–4 koronát keressen meg, akkor vérszemet kapnak a pincérek. Akkor szaladnak a Főurhoz. Egy ilyen szegényt nem szabad eltűnni. Hiszen akkor a kávéháznak a renoméja oda lesz. És ez az író, aki éppen úgy megfizette ennek a kávéháznak az árát, aki éppen úgy megadja a borralalót, mint a méltóságos urak, ennek el kell tűnni mindenféle gorombaságot, ezt az írót fényes nappal kiutasítják, a vendégek – szemeláttára. És a vendégek között soha sem akad egy férfi, aki ezeket a Sobrijóskákat és Rózsasándorokat rendreutasítaná, aki ennek az írónőnek pártjára állana, aki azt mondaná: – Mit akartok ettől a szegény nőtől? [...]

Egy reggelen beállott hozzám egy rokkant katona és kért tőlem támogatást. Kedves barátom, mondtam neki, pénz nem adhatok magának, mert ez nekem sincsen; szegény házaló vagyok. De adok magának husz könyvet ajándékba, ha képes lesz eladni őket, annál jobb. Azonban előre fi-

²¹ Ez a cikk segített vajon Jozefának, hogy abban az évben mégis polgári szakmát, gyors- és gépirói képesítést szerezzen, 32 évesen?

²² Nádas persze ironizál.

gyelmeztem magát, hogy nagyon sok goromba megjegyzést lesz majd kénytelen zsebrevágni, mert igen sok ellenségem van. A katona fölényesen mosolygott, összecsapta a bokáit és így szólt: – De kedves Nagysád, én férfi vagyok és katona, nekem nem szabad majd megjegyzéseket tenni. Egy hét múlva találkoztam a katonával. – Kedves Nagysád, – kiabálta már messziről, – soha életemben nem hittem volna, hogy vannak olyan gonosz, olyan alávaló, olyan bosszuálló, irigy, utálatos emberek és olyan szívtelen, lelketlen asszonyok. Én bementem a maga könyveivel egy fényes kávéházba, gondoltam, ott majd tudok rajta, mert írók és zenészek, tehát kulturemberek járnak oda. [...] Még a kaszárnyákban sem hallottam annyi trágár megjegyzést, mint ott, abban a fényes, templomszerű kultúrkávéházban. Én, mint viharedzett ember, szégyeltem magamat és azok az elegáns hölgyek, akik ott ültek, még jót nevettek rajtam. De nemcsak egy asztalnál, hanem minden asztalnál, mindenütt, ahol a maga könyvét megmutattam. Az egyik azt kiabálta, kedves Nagysád, fényes nappal, egy telt kávéházba azt kiabálta: – Mi az? Egy Puella Classica-féle könyv? Mondja a szerzőnek, hogy váltson inkább bárcát! – Egy másik: „Hogy mer maga ilyen ponyvairodalmat terjeszteni?” És sok helyen olyan megjegyzést tettem, amit lehetetlen közölni. – Hej, nem csodálom, kedves barátom, hiszen éppen a sárkányok barlangjába ment. Ott van a legtöbb ellenségem. Ez az újságírók és írók, színészek fényes barlangja.²³

– Na, kedves Nagysád, hogy van az, hogy annyi ellensége van, hogy van az, hogy úgy gyűlölik és üldözik magát. Hiszen én a maga könyvét elolvastam, egész kedves, bájos és tanulmányos dolgok vannak benne?

Az azért van, hogy el ne lankadjam a küzdelemben. A gondviselés igen bölcs. Aki az áram ellen uszik, annak küzdelem az élet. Küzdelmes, fáradságos, és ha eredménytelen, akkor is dicsőséges. Az Urnak az akarata legyen meg! (A pesti ideál, 1918: 13–15).

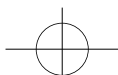
Bűnbánó Magdolna

Az iménti sorok vezetnek bennünket a Puella életének újabb nagy fordulatához: míg a tízes évek elején Nadas Sándor szerint még „antiklerikális” írásaival haragítja magára a jeles Latinovicsné, a háború vége felé született műveiben egyre fontosabb szerepet kap a – valószínűleg mély és őszinte – istenhit. Például a *Bálványimádás és Istenimádás* (1917) első fele egy Eugène Sue-t is felülmúló párizsi rémtörténet (szadista férj, mazochista feleséggel), a második rész pedig a megtérésükről szóló naiv eszmefuttatás.

Édesanyja fényképe beszédes bizonyíték arra, hogy az indíttatást a családból kaphatta. A szobájáról készült fotón egy nagy Krisztus-fő mellett más vallásos tárgyú képek is sejlenek. Nagyon is lehetséges, hogy a hit segítette talpon maradni. Nem ő volt egyébként az egyetlen éjszakai nő, aki akár az orfeumból is átszaladt a Teréz-templomba misére:

Az [Erdélyi] Borozóba egy vallásos, áhitatos erdélyi leányka került pincérmőnek, aki ádventben egyszerre csak azt kezdte hajtogatni, hogy ő már hajnalban abbahagyja a munkát, mert neki hajnalban misére kell menni... vallásos szeszélyességével valóságos forradalmat idézett elő Pest akkori éjszakai világában. [...] A leányoknak megtetszett az új divat. Eleinte csak ketten-hárman keltek útra a még sötét templom felé, éspedig olyan összetartozósággal, mint ahogy a leányiskolában kialakulnak a barátságok két-három leány között. Kezdték egyforma kalapot, egyforma magas, galléros kötenyt, zárt zubbonykát viselni ezek a templomos nők – Diogénész Blau azt állította, hogy a harisnyakötőjük is egyforma. [...] A hír átjutott az Andrassy út túlsó oldalára is, az orfeumi kávéházba, ahol egy hajnalon Hédidédi sírögörcsőt kapott és az üzletvezető tudomására hozta, hogy neki ezentúl templomba kell járni, akármit mond az üzleti érdek. [...] És Hédidédi nem tréfált. Fejére tette strucctollas, nagy bársonykalapját, felvonta fe-

23 A *Newyork* kávéházról lehet szó.

hér kesztyűit, elbúcsúzott az ámuló vendégektől és csakugyan elment a hajnali misére. A katonás Waldmanné, az orfeum akkori tulajdonosának a neje ugyan nyomban ki akarta dobni személyzetéből a rendbontó Hédidédit, de egy Bibiti Horváth nevű erzsébetvárosi káplán, aki az éjszakai hírlapírók és hölgyek barátja volt: egyházi átokkal fenyegette meg a tulajdonosnőt (Krúdy 1989 [1925]: 44–47).

A Friss Ujság riportere az 1925. május 31-i, vasárnapi számban felsorakoztatja „A régi Budapest nevezetes figurái”-t.²⁴ A hösnönkről szóló passzus ezzel az alcímmel hökkenti meg az olvasót: „*Puella Classicából ájtatos uriaszony lett*”.

Puella Classicával[...] messze a háború korszaka mögött és messze saját öregkorunk mögött, mint riporttémával[...] találkoztunk.²⁵ Önagsága akkoriban virágzó hölgyike volt, tele engedékenységkel és nyájassággal a férfinem iránt és csordultig telve irodalmi és művészi ambíciókkal. A régi Görögország klasszikus műveltségű félvilági nőit tűzte ki maga elé példakép gyanánt. [...] Végül ő maga is tollat vett a kezébe, de mint író nő végleg megbukott, mert dolgozatai szörnyen gyengék voltak. Az éjszakai életből vett elbeszélései mellett éjszakai álomosság fogta el az embert és sajnálatosnak lehet mondani, hogy ő nagysága nem ismerte azt a bizonyos közmondást, hogy: Cipész, maradj a kaptafádnál!

Közben azonban múltott az idő. Puella Classica sápadt arcára barázdákat vont az elröppent tavaszok sora, elmúlt lassan üde ifjúsága, elfogyott a tűz az ereiből, és csak novellás kötetei maradtak meg százszámra felraktározva Ó-utcai lakosztályában. Egy napon aztán ezeket a könyveket vette hóna alá, és ezekkel rőtta az éjszakai kávéházakat, s abból tartotta el magát, amit könyveieért adtak neki. Végül pedig jött a háború, lakásinséggel a nyomában és a klasszikus leányzó eladta lakását minden irodalmi és művészeti berendezéseivel együtt. A pénzzel zsebében elvonult az egyik faluba, amely itt van Pest közelében, azóta itt él, teljesen magárahagyatva, tisztes polgári életet. Valóságos példányképe a buzgó hívőknek, bűnbánó Magdolna, sohasem mulasztja el a templombajárást. A községben az egyszerű sváb lakosok nem is sejtik, hogy ki az a hitbuzgó uriaszony, aki jótékonyaságot gyakorol, ájtatosan imádkozik reggeltől késő estig” (S[imonyi] S[ándor] 1925: 5).

Újabb legenda születésének vagyunk tanúi. A *Friss Ujság* cikke ugyanis 1925 tavaszán jelenik meg, Jozefina pedig már 1920-ban Pozsonyban lakik és publikál. „S. S.” vagy valami fél füllel hallott pletykára támaszkodva írta le ezt a falusi idillt, vagy csupán előzetes ismereteiből következtetett arra, mi történhetett Jozefával. Az, hogy pesti lakását feladta, s tényleg nem tudta minden holmiját magával vinni Pozsonyba, hihető. Talán az értékeiért kapott pénz adta a kezdő tőkét a pozsonyi lapalapításhoz.

A pozsonyi szerkesztő

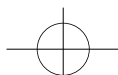
A *Bratislavská Posta* a következő pálfordulás Jozefina életében. Az erkölcsi és vallási fordulatok után bekövetkezik a nagy nemzeti identitásbeli fordulat is, az olyannyira vágycott irodalmi elismertség elérésének esélyével támogatva.

Korábbi írásaiban a szlovák honleányi öntudatnak nyoma sincs, sőt. S ez nemigen magyarázható az „elnyomottsággal” vagy a „kiadók bojkottjával”. Nézzük csak, mit mond 1918-ban:

...minden igaz magyar lélek azon lesz, hogy [...] föllálítsa a kultürember ideálját... A művészeknek a feladata a magyar geniust a diadalhoz vinni..., a legsulyosabb és egyre [sic] a leghálásabb

24 A cikket, úgy látszik, sem Fehér, sem Borsody-Bevilaqua nem ismerte.

25 Lásd a *Pesti Hírlap* cikkét, ugyancsak s. s. szignóval.

feladat pedig a tanítókra és tanárookra hárul. A jövő nemzet kiképzése, az ifju, magyar lelkek idomítása. [...] A pesti jó hazafi a reá bizott idegent, vagy látogatóba jött ismerősöket, rokonokat nem kalauzolja romlott levegőjü mulatókba, ahol lekiismeretlenül kipréselik és másnap nagy féjfájással, üres zsebbel bosszankodva utaznak tovább az áldozatok. [...] Azok az idegenek, akiknek én megmutattam Budapestet[...] nem tudtak eleget csodálkozni és hálálkodni... Nem a méregdrága kedélytelen vendéglőkbe kell őket vezetni, hanem egy idillikus csárdába, egy eredeti halászlére, egy valódi korty magyar borra egy budai korcsmába. [...] ne gondoljátok, kedves olvasóim, hogy csak a hivatalos embereknek kell a közérdeknek élni... Oh, nem! hanem mindenkinek, aki magyarnak tartja magát. [...] Mindazokat, akik nekem adnak igazat... a kultúra nevében felkérem, terjesszék ezt a kis könyvet, agitáljanak, álljanak ki a porondra... terjesszük a világosságot, jó izlést, juttassuk érvényre a magyar geniust (A pesti ideál, 1918: 9. skk.).

Vaskos kötetében az újonnan alakult Csehszlovák Köztársaság egyházi intézményeinek, szervezeteinek és *épületeinek* teljességre törekvő számbavételekor a Puella makacs következetességgel kihagyja az összes történelmi magyar egyházi intézményt és épületet Garamszentbenedektől Kassáig és Bártfától Pozsonyig (miközben a német, morva, zsidó, sőt amerikai anyagot minden aggályoskodás nélkül, példás gondossággal bekebelezi). Ne-sze neked, géniusz.

Pozsonyi évei alatt hösnőnk igen aktív társadalmi életet él. A lapszerkesztők és az eszperantisták egyesülete mellett tagja a nevelők egyesületének, az alkoholelleses ligának, a Kék Keresztnek is, ökomenikus művelődési köröket szervez. Írói álnevei – az álnevek iránti rajongása ugyanis láthatóan nem szűnik – immár szlovák identitását hangsúlyozzák. Ekkoriban készült fényképéről már olyan szigorú néni néz ránk az ókularé mögül, mint aki nem-hogy szeparét, de kávéházat sem látott belülről.

Sajnos a *Bratislavská Posta* számaihoz nem sikerült hozzáférni, s a nyelvi korlátok sem engedik, hogy az e korszakában született írásait elemezzük. Az azonban kiderül, hogy Jozefína hiába várt Amerikából anyagi támogatást: lapja 1927-ben csődbe jut. Hogy ezután miből él, miből tesz kárpátaljai körutat könyve zsidó anyagának kiegészítéséhez, rejtély. Az életrajzi lexikon csak annyit tudat velünk, hogy édesanyja halálának évében, 1936-ban szülőfaluja szomszédságába, Kopcsánba költözik (valamelyik fivére családjához?), ott él tizenhárom esztendeig, utolsó éveit (1949–1953) pedig Holicson tölti, egy szociális otthonban. Hetvenharmadik születésnapja előtt három nappal halt meg a városka kórházában.

Saját kiadásban megjelent könyvei 1926-ig

Lebenserfahrungen in Poesie und Prosa. Budapest–Leipzig, 1911.

Kleine Erzählungen für grosse Kinder. Budapest, 1913; *Kis elbeszélések nagy gyermekeknek.* 1914, ford. Franyó Zoltán, Lovag Ádám és Dunajec Nándor; *Malé povidsky pro velké deti* 1916, csehre ford. Karol Koralik; 2. kiad. 1925, Praha, Wiesner; *Petites histoires pour grands enfants* Bp. 1916, franciára ford. „Poggioli, a *Le Petit Parisien* Pesten internált szerkesztője”.

Märchenbuch, 1915-ben 2 kiadás, 3. kiad. 1918; *Mesekönyv,* ford. Somlyó Zoltán, 1915-ben 2 kiadás, 3. kiad. 1918; *Báchorki* 1917, csehre ford. Karol Koralik; *Kniha bájok,* 1917, szlovákra ford. Urbanek Ferenc; *Fabellibro* 1917, eszperantóra ford. Rajcsi Rezső.

A földalatti Budapest, 1916, németből ford. Somlyó Zoltán, „ingyenfüzet a bpesti tan. ifj. részére”. (A Mátyás-hegyi barlangról. A fényképmellékleten Jozefína mint a Barlang-Kutató Egyesület tagja szerepel.)

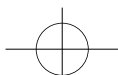
Mesék és tárcák (Eredeti magyar dolgozatok), 1915; 2., bőv. kiad. 1918.

Götzendienst und Gottesdienst, 1917; *Bálványimádás és Istenimádás,* 1917, ford. Havas Emánuel.

Zu spät, 1917.

The splendid Isolation, 1918 (?).

Gabriel, 1918 (?).

A pesti ideál, 1918; *Pestiansky ideál*, szlovákra ford. Ferdinand Strycko [Dubravsky], Pozsony 1921. Slovenské „Ludové Nakl.”
Duchovné prúdy v nasej republike. Szerk. Josefina Marečková. 2. rész: *Prúdy cirkevné*, 1926, „Bratislavská Posta”.

Irodalom

- Bernáth László és Heidrich Ervinné (szerk.) (1984): *Adalékok a belső Terézváros történetéhez*. Budapesti Városszépítő Egyesület.
- Borsody-Bevilaqua Béla (1935): *Pest-budai kávéházak. Kávés és kávésmesterség*, 2 kötet. Budapest: a Kávé- és Ipartestület kiadása. II: 1126–1127.
- Egy kávéházi pillangó könyve. A Français irónője. In *Független Magyarország*, 1912. február 11: 10.
- Fehér Árpád (1933): Magyar Bohémország emlékeiből. In *Literatúra*, 180.
- Krúdy Gyula (1977): *Utazások a vörös postakocsin II*. Budapest: Szépirodalmi.
- Krúdy Gyula (1989 [1925]): *Ady Endre éjszakái*. Budapest: Helikon.
- Laura könyve. In *Pesti Tükör*; 1913. július 27: 4. (A *Pesti Tükör* névtelen interjúja.)
Magyar Detektív, 1933/23–24: 5–16.
- Nádas Sándor (1913): Új pesti irónő. In *Pesti Futár*; augusztus 4: 9–11.
- Relle Pál (1913): A pesti kávéházak története. In *Világ*, március 25: 42.
- S[imonyi] S[ándor] (1913): A klasszikus leány és a könyve. In *Pesti Hírlap*, július 30: 35.
- S[imonyi] S[ándor] (1925): A régi Budapest nevezetes figurái. In *Friss Ujság*, május 31: 5.
- Slovensky bibliografický slovník*. Matica Slovenska, Martin, 1990.
- Tábori Kornél (1915): *Pesti specialitások*. 2. kiadás, Budapest.
- Tábori Kornél és Székely Vladimír (1908): *Az erkölcstelen Budapest*. (h. n.)
- Tábori Kornél és Székely Vladimír (1909): *Bűnös nők*. (h. n.)
- Timon Tibor (1904): *A társadalom árnyoldala*. Budapest.

